

И.Е. Федосеев

Амырыын ыалдыт

Хойостоон оџонньор сиэттэригэр былыргыны кэпсиирин сүрдээџин сөбүлүүр.

Оџонньор иллэнэ да бэрт. Пенсионер киһи быһыытынан талбытынан сылдыар: күһүн, саас балыктыыр, кыһын хабдыга туһахтыыр. Дьыэ көрүүтэ диэн туох кэлиэй? Аны барыта электричество, бэлэм иттии.

Сиэттэрэ эмдэй-сэмдэй улаатан эрэр уолаттар: Валерий сэттискэ, Олег алтыска үөрэнэллэр. Кинилэр, иллэн эрэ буоллаллар, эһэлэрин үүйэ-хаайа тутан, хайаан да тугу эмэ кэпсэттэрэн тэйэллэр.

- Эһээ, эн бултаатын ини, бултаабатын ини. Ол гынан баран саамай умнубат түбэлтэн туох баарай? – диэн Валерий эһэтиттэн ыйыппыта.

- Түбэлтэ кэмнээх буолуо дуо? Туундара киһитин быһылаана элбэх.

- Чэ онтон туохта эмэ кэпсээ эрэ.

- Эһээ, чэ, көрдөһөбүт, - диэн Олег эмиэ көх-нэм буолбута.

Оџонньор хамсатыгар табаах ууруммута. Атаџын оллооннуу уурунан, быар куустан хоноллон олорон, инсэлээхтик эџирийэ-эџирийэ, табаахтаабыта. Тугу эрэ саныыра. Уолаттар өр күүппүттэрэ. Олег тулуйбатаџа-тэһийбэтэџэ.

- Эһээ, эн тоџо Хойостоон диэн ааттаммккынын? – диэн таах олоруохтааџар ыйыппыта.

- Аралдытыма! – диэн Валерий буойсубута.

Эһэлэрэ оџонньор сүр улаханлык күлбүтэ итиэннэ кэпсээн барбыта:

- Ити дуо? Ити киһи киэн туттар аата. Сэбиэскэй былаас буолуон аџай иннинэ балык аанһа тахсымына, таһаџас тизийиллиминэ, Усуйаана, Аллайыаха олохтоохторо сутаабыттара үһү. Ол саџана хоргуйан эрэр дьону өрүүһүээри, биир саха үөрэхтээџэ кэлбит. Кини хоно сыттаџына мин төрөөбүппүн. Дьонум ытык-мааны ыалдыттарыттан: “Бу оџону ким диэн сүрэхтиибит?” – диэн ыйыппыттар. Онуоха киһи: “Хойостоон буоллун, Хойостоон!” – диэбит. Дьэ онон мин Хойостоон диэн буолан хаалбыппын. Ол, аны санаатахха, ити эһиги билигин үөрэтэр суруйааччыгыт Өксөкүлээх Өлөксөй эбит. Кэлин истибитим, киһи Уот Хойостоон диэн эмиэ ырыаһыт тастын бырааттааџа үһү. Ону ахтаахтаатаџа буолуо дойдутуттан-сириттэн тэлэһийэ сылдыар киһи... Ити былырыын өлбүт Антипин Санников оџонньору билэбит дии. Антипин диэн киһи аата. Киһи да күлэр, араспаанһа курдук. Төрөппүттэрэ эрэйдээхтэр бу дойдуну буулаан сылдыбыт бөдөн эргизмстик Антипин араспаанһатынан уолларын ааттаабыттар. Эмиэ киһи

курдук баай-тот кини буоллун дии санаатахтара. Онон оѳустахха, мин аатым аат аххан буоллаѳа. Хата Хойостооммун туохха да биэриэ суохпун.

- Кырдьык үчүгэй аат! – Валерий тэптэрэн биэрбитэ. – Дьэ ол Хойостоон туох-туох быһылаанна түбэспитэй? Аатын курдук, кини да куһаѳана суох кини эбитэ буолуо ээ...

Валерий ити тыллара оонньуулаах, тэбэнэттээх кэпсэтиигэ төрүкүттэн үөһэ тэстэр Хойостоон оѳонньору сүрэѳин ортотунан киирбиттэрэ.

- Оѳолорбор биир амырыын ыалдьыкка түбэспиппин кэпсиим, - оѳонньор умуллан хаалбыт хамсатын сототугар “топ-топ” охсубута.

- Ээ, бандьыкка түбэстэѳин, - Олег хап-сабар таайбыта.

- Кинини быһа түһүмэ, доѳор. Бандьыт эрэ, атын эрэ. Түөрт уонтан тахса сыллааѳыта этэ. Оччолорго мин уон түөрт саастаахпын. Оскуолаѳа үөрэнэр кэлиэ дуо? Бу Хаһааччийаттан сүүрбэччэ көстөөх Добума тааһыгар кыстаан олоробут. Уйбара диэн эмээхсиннээх эрэ, оѳото-уруута суох оѳонньору кытта дьукаахтыыбыт.

“Күһүңнү кини күлбүтүнэн” диэбит курдук, идэһэ табаларбытын өлөрөммүт күннээн сылдьабыт. Аны хаһан да ачыктыа суох курдук сананабыт. Сэтинньи ортото этэ. Хаар батыччы түспүтэ.

Биир сарсыарда туруорбах балаѳаммыт дуомугар чэй иһэ олордубут. Ол саѳана үүтээн курдук дьыэбитин ураһа диэн ааттыырбыт. Эмискэ ыт үрдэ. Уйбара эмээхсинэ Өксүү: “Ньаѳыһа сытыйаннар, кинини да сүгүн чэйдэппэттэр. Туох кэлбит үһү?” - дии-дии таһырдыа харбыаласта. “Ыттаахтар кэлбиттэрэ буолуо, сэрэнээр”, - диэн Уйбара хаһытаан хаалла. Эмээхсин, ааны аһан иһэн, төттөрү ойдо. Таһырдыа ыт өлөр саната иһилиннэ. Өксүү хараѳын мунунан көрбүт. “Үрүн баар! Үрүн!” – диэтэ. Оѳонньор биһикки ойон турдубут. Үһүөйэхпит. Мин ийэлээх аѳам икки кыраларын илдэ хоно-сүтэ бултана барбыттара, онон суохтар этэ. Аны мин ааны сэгэттим. Сүүнэ улахан кыыл ньохчолдьуйар. Көрдөххө, мөдөөт курдугун иһин, ылыннаѳына, сүр сылбырѳа кыыл быһыылааѳа. Кини аан аппайбытын көрө түстэ. Ыстанан кэлэн, аан сабыллыар бокуой биэрбэккэ муннун батары биэрдэ. Мин, хаһытыы түһэн баран, туора ойдум. Ол кэмнэ Уйбара кыылын сүгэнэн хонорууга сырбатта. Улаханлык хотуппата, ол эрээри хаана аан модьоботугар бырданалаата. Үрүн кыылбыт, часкыйа түһээт, төттөрү ыстанна. Онтон өрө тыыллан икки кэлин атаѳар турда да, үнкүрүс-күөлэһис ғынаат, дьыэбит үрдүгэр биирдэ баар буолла. Үөлэһинэн улахан күтүр өнөйбөт дуо?! Хата үөлэспитин үлтү кумалаабата.

Уйбара үрүн кылы үет тирэбинэн муннуга кэйилээтэ. Мин ааны тардан турарым. Өксүүбүт, сарылы-сарылы, холумтаны таһыа олорор. Тохтоло суох ол быһыыгар: “Атын күтүр кэллэ! Атын күтүр адабыйда!”- дии-дии, бабыгырыыр. Үрүн кыылбыт ааны тардыалаата. Уйбара миэхэ көмөлөстө. Сүгэтин бырабан, анаар илиитигэр биир харыстаах быһабын туппут. Хайдах эрэ миигин кытта тобо сиэлийиэх курдук дыулаан. Иэним кэдэлдыйэр. Үрүн кыыл тулуппата, быабытын мүччү ыһыгынныбыт. Аан тэлэллэ түстэ, дыһыа устуок тыала сирилэччи кутулунна. Үрүн кыылбыт халбаны хайа тардан ылан мас кыска илдьэн тобута-хайыта тыытта. Мунар соботох саалаахпыт наартаба анныллан турара. Ону ылар кыах кэлиэ дуо? Аан дыбадытыгар биирдэспит сүгэлээх, биирдэспит быһахтаах турабыт, сүрэхпит айахпытынан таһыах курдук, сүһүөхпүт титирэстэс. Үллэйэ сытыйбыт үрүн кыылбыт арбаһын түүтүн адырыппыт, бэрт суостаахтык хаамыталыыр, сотору-сотору хаанын ньэлбэнэр. Онтон лаабыска баар эттэри тардыалаан көрдө да, кыайбата, биир тириини субуйан ылан, илгизии-илгизии, ытыра сырытта. Үрүн кыылтан уолуһуйбут улахан ыппыт табаларбытыгар сөрүөстүбүт быһыылаах. Арай табалар төттөрү-таары сүүрэн дүүдэнэлэстилэр. Үрүн кыылбыт ону көрдөбө буолуо, кэннин хайыһа-хайыһа, табалар диэки хаамта. Мин, харахпын быһа симээт, наарта диэки ыстанным. Саабын харбаат, субуйа тардан ыллым. “Уйбара, буулдыабын аһал,кытаат!” – диэн хаһытыбын. Озонньорум көхөбө ыйанан турар батарантааһы эһэ охсон ылабын диэн мүччү туппута, эһиллэн тийэн, күөскэ түстэ. Дьэ молуон! Ону хостуу охсон саабар батары биэрэбин. Табалар үргэн мас сабатын диэки сырсан хоноруһан эрэллэр, били кыыл табалары экирэтэн ойобуһунан буоларын кытта ытан саайдым. Кыылым бэйэм диэки төттөрү ыстанна. Эмиэ ытабын. Дьизини аһа түһэн истэбинэ, үһүстээн ытан кууһуннардым. Кыылым, үрүн хаһабы ыла-ыла өрүтэ бырабаттаабыт курдук, ойуолаан иһэн, хаары бурбас гыннаран күдээрэттэ, сирэинэн умса хоруйда. Суон, бабана курдук модьу-таба эрчимнээх атахтарынан титир-татыр тэбиммэхтээтэ уонна тыһылы тэбинэн кэбистэ. Балачча тугу гынаахпытын булбакка, кэтэһэн олордубут. Онтон урабас ылан, саабытын бэлэм туттан, аргый кыылбыт диэки үөмтүбүт. Оо дьэ, онно арай кыылбыт ойон турбут буоллун? Оччоҕо хайдах буолуохпутун ким да билбэт. Сэрэнэн урабаһынан анныалаан көрдүбүт, лис курдук, кыһаммат. Өлбүт диэн быһаардыбыт. Кыылбыт өлөрүгэр тылын былас таһаарбыт, тиистэрин ардыаппыт. Синньигэс, уһун моойдоох. Кэлин өттө, ордук самыы диэкиһэ, кэтит, ласпабар.

Баппагайдарыгар багыырдаах модьу-таба тынырахтардаах, онтуктарын кумуччу туттубут. Хараба хара кылдыылаах, мунна хара саппыйаан курдук сыгыннаах. Саһарымтыйан көстөр кылааннаах көп түүлээх. Улуу дьаалы чиккэччи тэбинэн сытарын көрдөххө, дэ туоллан түһэн кыыл да кыыл! Икки анаар миэтэрэттэн ордук усталаах быһылааба.

Уйбарам куттала тахсыта аны, титирэстии-титирэстии, ытаан барда.

- Оҕом Хойостоон, эн баар буоланнын. Оҕом Хойостоон, эн эр сүрэхтээх буоланнын! – дии-дии, ытыыр, илиибин мускуйар.

- Уйбара, чэ, туруохпут дуо? Били быһаххын ажал, сүлүөххэ.

- Киэр гын, байбал улуу күтүрүн. Миэхэ эрэ чугаһатыма.

- Үрүн энэлэрэ буоллаба. Киһи сиир дииллэр ээ.

- Сиэтин-сиэбэтин. Кэбиис-кэбис!

Дьибит аанын онон-манан барымчылаатыбыт. Тиэргэни тахсан көрбүппүт, хайыы-үйэ икки ыппытын хайыта тыытан кэбиспит эбит. Аһыйбыппыт иһин хайыахпытый? Бэйэбит тыыннаах ордубуппугар үөрүү.

Уот оттон, күөс өрүнэн аһаан көрдүбүт да, аһахпытгар ас барбат, хайдах эрэ сүрэхпит өлөхсүйэргэ дылы. Өксүү эмээхсин адьас суорбан-тэллэх киһитэ буолла.

Уйбара биһикки били күтүр бу кэлиэ, ити кэлиэ диэх курдук адьас ходоһогоһо олоробут. Өлүү түбэлтэлээх диэбиккэ дылы, ордубут соботох ыппыт үрэн ньаһыйда. Уйбара биһикки саа-сэп үрдүгэр түстүбүт. Өксүүбүт эмиэ сарылаан өй мэйдээби тулуппата.

Болҕойон көрбүппүт, табалаах, саалаах дьоннор кэлбиттэр. Уолуйаммыт дьоммутун дэннии сыспыппыт. Эр бэртэрэ Хабырыыс, Мэхээс, Нотой Ньюкулай, Өлөксөөс ити амырыын кыылы ир суолун ирдээн, тор суолун тордоон иһэллэр эбит. Көрөн баран салыннылар. Ол кэннэ биһиги хайдах ити айылаах кыылы кытта киирсибиппитин бэркиһээтилэр.

Кинилэр төрдүөн эдэр дьоннор этилэр, көрүөх бэтэрээ өттүнэ сүлэн, астаан-үөллээн тэлэкэлээтилэр.

- Сүнкэннээх булчут буол, арчылыыбыт, - дии-дии, миэхэ үрүн кыыл көхсүн хаанын иһэттилэр. Аал уоттарын эһэ сыатынан аһах туттулар.

- Хойостоон, бааттаах уол оҕо эбикиин. Байбал саамай адьырбатын, үрүн эһэни, бултаабыккын! – дии-дии, дьонум миигин хайгыыллар.

- Кини туохтан уйуһуран, туох кыһалбатыгар ылларан, бачча ыраахха, биэс уон көс сиргэ, кэлбитэ буолуой? – диэн дьоннорум ол быһыгар муодаргыыллар. – киһи истибэтэх, үөйбэтэх-ахтыбатах баһайыта.

Дьоннорбор үрүн энэм биирдии мизстэтин өлүүлээтим. Бэйэм тириитин ыллым. Бэрт өргө диэри тэллэх гынан абыраммытым. Сылаана сүр этэ. Уйбара тугуттан да ылбатаҕа, кыккыраччы аккаастаммыта. Этэ да диэн бүттэтэ суох анаардас сыа этэ.

Дьэ ити курдук биирдэ амырыын ыалдьыттанан турабын. Истэр былаһын тухары үрүн энэ туундараҕа тахсыбыта суоҕа. Арай аҕыйах сыллааҕыта икки үрүн энэ Орто Халымаҕа мэнээктээннэр айдаан бөҕөнү тардыбыттара, хаһыат сирэйин бараабыттара. Энэ итинник мэнээктээһинин үөрэхтээхтэр туох диэн быһааран эрэллэрэ буолла?

- Дьэ суонар суол эбит! – диэбитэ Валерий, кэпсээни түмүктүүрдүү.
- Арай хоргус киһи буол? Бүттэбин ол! – диэн Олег энэтин хорсун быһыытынан чахчы киэн туттубута.
- Бүтүмнэ! – диэбитэ Хойостоон хап-сабар уонна, дьонноро үлэттэн кэлэллэрин көрсө, киэһээнни күөстэрин өрөөрү букунайбытынан барбыта.
- Сиэннэрэ киниэхэ көмө, илии-атах буолбуттара. Туохха барытыгар, кыра да, улахан да суолга, биир сүбэнэн-аманан, көмөлөсүүн сылдьар үчүгэй!